

СУБКУЛЬТУРА ФУТБОЛЬНИХ ХУЛІГАНІВ В УКРАЇНІ

У статті розглядаються особливості норм моралі та поведінки представників субкультури футбольних хуліганів Києва на початку XXI століття. Автор з'ясовує причини, що спонукають молодих людей вступати до лав футбольних хуліганів.

Ключові слова: хулігани, субкультура, навколофутбол, "фірма", бійки, вибір.

Одним із пріоритетних напрямків сучасної етнології є вивчення міської культури. Особливий інтерес викликає тема молодіжних неформальних угруповань. Адже останнім часом на вулицях міст не рідко можна зустріти юнаків та дівчат, які істотно відрізняються від решти молоді як зовнішнім виглядом, так і манерою поведінки. Як правило, це представники різних молодіжних субкультур.

Субкультура футбольних хуліганів досі не стала предметом наукового дослідження в Україні. На сьогоднішній день висвітлення проблеми футбольного хуліганства є досить популярним лише в пресі. Газетні статті на цю тему мають здебільшого популістський характер, у них розглядається лише історія виникнення руху за кордоном, і наводяться приклади футбольного насильства в Україні. Більше відомостей про сучасний стан досліджуваної субкультури в Україні, можна знайти в спеціалізованих спортивних виданнях, таких як "Футбол", "Український футбол" тощо. За кордоном ще з кінця 1960-х років тема футбольного хуліганства почала досліджуватись на науковому рівні. Уже написано чимало ґрунтовних праць про передумови виникнення цієї субкультури та інші аспекти футбольного хуліганства¹.

Завданням даної статті є показати особливості норм та цінностей, специфіку поведінки київських футбольних хуліганів і виявити причини, що спонукають молодь залучатися до цієї субкультури. Джерельною базою дослідження стали опубліковані спогади учасників руху² та культові кіно- та літературні твори. Автор також спирався на зібрані ним у Києві протягом останніх двох років польові етнографічні матеріали.

Як і сам футбол, витоки "навколофутбольного" насильства беруть початок у Великобританії. Футбольне хуліганство в тому вигляді, у якому воно існує сьогодні, бере початок з кінця 50-х рр. XX століття. Піонерами руху були представники робітничої молоді великих англійських міст. Перші сутички між фанатами відбулись на гостьових поєдинках. Вже в середині 60-х рр. значну частину вболівальників на трибунах англійських стадіонів складала футбольні хулігани. Поступово й інші вболівальники почали переймати такий стиль підтримки англійськими фанатами своїх команд. У кожній країні цей рух набув свої особливості. У Східній Європі футбольне хуліганство почало поширюватися на початку 1990-х років³.

Історія української футбольної фанкультури по-справжньому розпочалась лише із занепадом комуністичного режиму, тобто наприкінці 80-х – на початку 90-х років. Проте, ще й до здобуття Україною незалежності футбольні фанати проявляли агресію під час матчів. Особливо це проявлялося під час зустрічей українських та російських команд. Основними опонентами були вболівальники київського "Динамо" та московського "Спартака". Протистояння між ними набрало національного характеру ("Динамо" – "Спартак" "Україна" – "Росія"). Цим пояснюється й подальше домінування правих політичних поглядів саме в середовищі фанатів (а потім і хуліганів) команди "Динамо". Визначною для тогочасного "навколофутбольного" руху є дата 20 вересня 1987 року, коли фанати київського "Динамо" брали участь у досить масштабних на той час для СРСР заворушеннях. Тоді на центральному вокзалі Києва в сутичці зійшлися близько 500 місцевих хуліганів і 300 прибічників "Спартака"⁴.

Після 1991 року ситуація почала змінюватися. Відсутність регулярних зустрічей з російськими клубами призвело до того, що інтерес до футболу почав падати. Це вплинуло й на фанатські угруповання, чисельність яких через відсутність достойного суперника різко зменшилась.

Такий "застій" у фанатському русі тривав протягом першої половини 90-х років. Але в зв'язку із зростанням суперництва в межах новоутвореної української футбольної ліги, почалось й відродження хуліганського руху. Наприкінці 90-х років кількість інцидентів, пов'язаних з футбольним насильством, почала стрімко зростати.

На початку XXI ст., українські засоби масової інформації почали активно висвітлювати проблему футбольного хуліганства в країні, й навіть діяльність окремих угруповань. Результатом такої уваги, стало зростання числа інцидентів і кількості їх учасників. Значну кількість молодих людей приваблювала можливість прославитись "подвигами" на всю країну. "Визначною" подією в навколофутбольному житті стала бійка київських футбольних хуліганів (близько 120 чол.) проти фанатів збірної Білорусі (близько 60 чоловік) у 2001 році, у результаті було багато постраждалих. Не обійшлося без втручання правоохоронних органів. У сутичці в Одесі 2004 року брали участь три сторони: фанати-господарі міста, близько 100 київських хуліганів і місцева міліція⁵.

Фанатський рух поділяється на "хуліганів" та "ультрас". Ультрас – це вболівальники, які активно підтримують свою команду під час футбольного матчу на стадіоні. Основна їхня мета – влаштувати шоу на стадіоні⁶. Метою ж хуліганів є відстоювання честі свого клубу поза межами стадіону. Як правило, у Європі ці два види футбольного фанатизму існують окремо один від одного. Проте в Україні обидві течії пов'язані, оскільки представники ультрас також беруть участь у навколофутбольних сутичках.

На сьогоднішній день хуліганський рух у Києві формується навколо чотирьох футбольних клубів: "Динамо", "Арсенал", "ЦСКА" та "Оболонь". Прихильники певної команди організовуються в об'єднання, так звані "фірми". Навколо київського "Динамо" існує п'ять основних хуліганських угруповань: "Kefir's crew", "Capital's", "Ultra Fazione", "Трудові ресурси", "U-27"⁷. Навколо "ЦСКА" та "Арсеналу" існує по одній "фірмі", відповідно "Army Legeon" та "Blazni FC".

У всіх хуліганських об'єднаннях існує чітка ієрархія, на чолі кожного стоїть лідер. Ним стає відповідальна людина, яка має великий авторитет і непересічні організаторські здібності. Зазвичай саме майбутній лідер створює "фірму". Обов'язки лідера фірми полягають у встановленні контактів з лідерами інших хуліганських об'єднань, організації та збору коштів для поїздки на виїзний матч своєї футбольної команди.

Усі опитані автором респонденти зазначили, що ієрархія в їхньому середовищі обмежується лише наявністю лідера та його помічника. Спираючись на власні спостереження, автор виділив три основні групи, що характеризуються тривалістю приналежності людини до субкультури футбольних хуліганів. До вищої категорії належать люди, які перебувають у русі протягом 3 – 5 років. Вони користуються чималим авторитетом і, як правило, складають "кістяк" певного хуліганського об'єднання. Свій авторитет вони заслужили шляхом постійної участі в бійках та у "виїздах". До другої категорії належать люди з невеликим досвідом перебування в субкультурі (від 2 років і менше). І, нарешті, до третьої – належать новачки й підлітки 15 – 17 років, яких називають "карланами".

На жаль, не існує статистичних джерел, які б дали змогу навести приблизну кількість людей, залучених до субкультури футбольних хуліганів. Респонденти зазначали, що у "фірмах" немає офіційного членства, а отже, і не ведеться облік учасників. На нашу думку, найбільша кількість футбольних хуліганів гуртується довкола футбольних клубів "Динамо" та "ЦСКА".

У хуліганському русі бере участь молодь переважно у віці 16 – 25 років. Плинність серед прихильників субкультури є високою через те, що участь у хуліганському русі пов'язана з постійним ризиком для життя й здоров'я її учасників.

Сьогодні більшість субкультур втратили зв'язок зі своїм первинним середовищем, це стосується й субкультури футбольних хуліганів. На сьогодні київські хулігани – це вихідці із заможних і середнього достатку сімей. Значна більшість представників даної субкультури є студентами вищих навчальних закладів. Усі інші – учні старших класів та люди, які закінчили навчання та працюють. Цікавою особливістю хуліганського руху в Києві є те, що часто його

представники належать і до інших молодіжних субкультур. Так, наприклад, серед фанатів "Динамо" чимало скінхедів, "Арсеналу" – панків.

Субкультура футбольних хуліганів не має чіткої ідеології. Фанатські організації створюються людьми, об'єднаними ідеєю вболівання за певну футбольну команду. Проте для хуліганів не так важливо підтримувати улюблену команду на стадіоні, як поза його межами.

Зарубіжні дослідники субкультури футбольних хуліганів убачають головну причину існування цього руху саме в людській природі. Про це, зокрема, пише відомий дослідник хуліганського руху, соціолог П.Марш⁸. Відданість фанатів улюбленому клубу переростає в ототожнення себе із цим клубом, а в перемогах команди вони відчують свою безпосередню заслугу. Репутація команди та її фанів є для них єдиним цілим. Отже, для фанів те, що відбувається поза межами поля, так само важливо як і результат матчу⁹. У ході дослідження субкультури футбольних хуліганів у м. Києві, автор виявив, що багатьох її учасників насправді не дуже цікавить футбол як такий.

У зв'язку з особливостями становлення хуліганської субкультури в Києві, київські футбольні хулігани гуртуються навколо різних футбольних клубів за певним принципом.

Ще з часів СРСР футбольний клуб "Динамо" Київ був символом спротиву Москві. Після розпаду Радянського Союзу основними конкурентами "Динамо" стали команди з української національної ліги. З другої половини 90-х років до лав прихильників хуліганських "фірм", які вболівали за київське "Динамо" починає вступати чимало представників субкультури правих скінхедів¹⁰. Про це свідчить більшість опитаних респондентів-прихильників "Динамо". "Тоді бонів (правих скінхедів – С.О.) стало навіть більше ніж справжніх хуліганів, але їхня присутність була вигідною для наших "фірм". Згодом у деяких з цих "фірм" саме скіни стали кістяком"¹¹. Сьогодні абсолютна більшість фанатів київського "Динамо" є прихильниками ультраправих поглядів. Така сама ситуація і з фанатами "ЦСКА". Вони мають спільні з "динамівцями" погляди, і через це майже не ворогують між собою й часто виступають єдиним фронтом у сутичках з хуліганськими-вболівальниками інших клубів.

Інша ситуація з вболівальниками київського "Арсеналу". Серед прихильників цього футбольного клубу, переважають ліві ідеї. Це сталося в результаті того, що навколо клубу "Арсенал" об'єднувалися, в основному, представники молодіжного руху "Антифа" (скорочено від "антифашисти"). Про це свідчить більшість опитаних автором представників хуліганських "фірм", які вболівають за "Арсенал". "Я не мав нічого проти "Динамо", але профашистськи налаштовані фанати...[...]...довелося шукати альтернативу..."¹². "Хоча серед хуліганів "Динамо" є багато людей яким все рівно на ідею, погоду там роблять саме фашики, отже іншим там не місце"¹³. Опитані автором респонденти усвідомлювали різницю між поняттями "фашизм" і "нацизм", проте термін "фашист" використовували по відношенню до людей з ультраправими поглядами. Цікавим є той факт, що подібне розмежування за ідейними поглядами характерне не лише для київських футбольних хуліганів, але й для всього хуліганського руху в Східній і Південно-Східній Європі¹⁴.

Сьогодні у відносинах між представниками "фірм" різних футбольних клубів на перше місце майже завжди виступає ідейне протистояння. Проте, незалежно від того, які погляди домінують у середовищі "фірми", усі хулігани Києва характеризуються високим ступенем українського патріотизму. Однак, зустрічаються хулігани які не завжди підтримують ідеї своєї "фірми". Вони не вникають в ідеологію своїх "колег", і здебільшого є справжніми фанатами футбольного клубу.

Хулігани часто ставляться до висвітлення засобами масової інформації тих чи інших подій, або явищ у світі скептично, з недовірою. Щодо висвітлення в ЗМІ хуліганської діяльності, то всі без винятку опитувані звинувачували їх у викривленні фактів. Один з опитаних респондентів зазначив: "Так, неприємно читати, що футбольні хулігани це якась босота з неблагополучних сімей чи шайка наркоманів..."¹⁵. Проте, незважаючи на критику ЗМІ, кожна згадка про "навколофутбол" ніколи не залишається поза увагою хуліганів.

У середовищі футбольних хуліганів склалися специфічні норми моралі. Для новачків існує певне випробування. Таку людину запрошують уперше взяти участь у бійці, яка носить характер випробування. В залежності від того, як вдало себе проявить новачок, його приймають чи не приймають у "фірму".

Окрім добровільного рішення людини залишити хуліганський рух, існують обставини, за яких людину можуть позбавити членства у "фірмі". Безперечно, ганебним вважається зрада своєї фірми, яка частіше за все полягає в інформуванні суперників. Також виключення може відбутися через прояв слабкості під час бійки, втечу, або симуляцію.

Ставлення значної частини хуліганів до шкідливих звичок негативне. Адже паління, вживання алкоголю та наркотиків сприймаються ними як чинники, які стоять на заваді отриманню перемог у бійках між хуліганськими "фірмами".

Неприйнятними є вчинки, які можуть загрожувати безпеці "фірми", наприклад, повідомлення інформації про діяльність або наміри хуліганського угруповання з особами, які не є його членами. Неприпустимим є також інформування про стан справ усередині "фірми" ворожих хуліганських угруповань. За скоєння такого вчинку людину виключають із лав "фірми" без права на повернення. До таких людей у подальшому ставляться з презирством усі фанатські об'єднання. Також з недовірою ставляться до осіб, які переходять з одного угруповання до іншого.

Футбольні хулігани вважають ганебним напади на перехожих з метою проявити свою силу. Про це свідчить один з респондентів: "Деякі підлітки думають, що раз ти хуліган, то можеш усіх лупити, це просто показує рівень людини. Авторитету так не заробиш"¹⁶. Натомість бійка з міліцією вважається почесною справою. "Фірма", представники якої не раз вступали в протистояння з міліцією, має неабиякий авторитет.

Незалежно від ставлення хуліганів до футболу, відвідування футбольного матчу, у якому бере участь їхній клуб, є обов'язковим. Кожне фанатське об'єднання має свій сектор на стадіоні. Оскільки хуліганські "фірми" підтримують стосунки з офіційними фанклубами, більшість з них мають можливість відвідувати ці сектори майже безкоштовно.

Як уже зазначалося, більшість футбольних хуліганів одночасно бере участь у русі "ультрас", тобто безпосередньо підтримують команди під час футбольного матчу. Протягом гри хулігани вболівають стоячи. Для моральної підтримки команди неодмінним є виголошення "зарядів" – коротких гасел, складених переважно у віршованій формі. Популярними також є співання пісень протягом матчу. Частіше за все співають традиційні пісні про Київ, наприклад, "Як тебе не любити, Києве мій". Кожна футбольна "фірма" надає пріоритет окремим пісням. Традиційним є також явище так званого "слему" (від англ. slam – хлопати, жбурляти). Слем влаштовується футбольними фанатами після кожного забитого своєю командою голу. Тоді після певного сигналу, фанати влаштовують штовханину між собою. Часто вболівальники влаштовують слем для провокації міліції. Хоча штовханину утворюють з метою розваги й виплеску емоцій, вона нерідко стає причиною серйозних травм її учасників "Це дуже весело, проте є велика вірогідність поламати собі ноги на східцях", зауважив респондент¹⁷.

Неодмінним елементом уболівання є також "банери" (плакати) і "розтяги" – широкі плакати, які тримають декілька людей. Банери й розтяги виготовляються представниками субкультури власноручно. На сьогодні в Києві, як зазначила більшість респондентів, відбувається "банерна війна" між вболівальниками. Особливо прагнуть перевершити всіх і вразити суперників своїми плакатами ультрас. "Так, звичайно, це впливає певною мірою на авторитет фанів клубу"¹⁸. На плакатах зображують переважно клубну символіку (емблему, основні кольори, назву команди), або пишуть певні гасла. Окрім банерів і розтягів існує практика використання "димовух" й "фаєрів" (димові шашки й факели)¹⁹.

Отже, ми розглянули етику поведінки футбольних хуліганів і представників ультрас на стадіоні під час матчу, тепер перейдемо до аналізу "навколофутбольної" діяльності хуліганських "фірм". Бійки, які відбуваються між футбольними хуліганями прийнято називати "забивон" або "махач". Домовленість про проведення сутички між хуліганями називають "забити махач"²⁰.

Якщо в місті відбувається "дербі" ("дербі" – матч між двома футбольними клубами одного міста – С.О.), тоді неодмінно відбудеться сутичка між хуліганями клубів-суперників. Лідери двох "фірм" домовляються про проведення бійки і детально обговорюють місце зустрічі. Місце пропонується однією зі сторін, якнайдалше від стадіону та людських очей. Якщо запропонована територія викликає сумніви хуліганів іншої "фірми", тоді їхній лідер, чи його помічник ідуть на "розвідку". Існує кілька місць, де традиційно влаштовуються бійки між хуліганськими угрупованнями. Зазвичай, це віддалені куточки парків Дружби Народів, Солом'янського чи Голосіївського лісу тощо.

Обов'язковим є узгодження між лідерами "фірм" кількості учасників бійки, а також віковий ценз учасників. Проте трапляються випадки, коли одна з "фірм" нехтує попередньою домовленістю, наприклад, приводить більшу кількість людей, чи людей старших за віком. "Буває, що фірма не дотримується слова, але відміняти бій все одно не можна"²¹. У такому випадку постраждала сторона намагається помститися, а головним винуватцем вважається лідер "фірми". Зазвичай, помста має вигляд спонтанного нападу на суперників, після відстеження місця їх дислокації. У цьому випадку хулігани не зважають на місце бійки й кількість випадкових громадян. "Якщо домовлялись...ну...то треба дотримуватися цієї домовленості, якщо ні – то тебе обов'язково провчать" зауважив респондент²².

Лідери хуліганських "фірм" мають контакти один з одним. Найчастіше вони домовляються по телефону або під час зустрічі, але ніколи за допомогою Інтернету через можливість відстеження їхніх планів міліцією.

Бійки між хуліганськими угрупованнями відбуваються не лише за двосторонньої домовленості. Досить часто перед початком матчу "фірми" шукають зустрічі одна з одною, гуляючи містом. Для кращого відстеження хуліганів із ворожої "фірми" обирається "скаут". Скаутом називають людину, задачею якої є виявляти місцезнаходження суперників, та інформувати про це своїх товаришів. Також скаути повинні стежити за появою міліції, адже всі хулігани намагаються уникати втручання міліції в їхні бійки. Скаута обирають з членів хуліганського угруповання. Бажано, щоб його не знали члени інших "фірм". Одяг скаутів відрізняється від одягу інших представників субкультури. Вони намагаються не привертати до себе увагу й злитися з оточуючим натовпом. Про це розповів один із респондентів: "Ми скаутів одягаємо у спортштани і кепочку, щоб не відрізнявся від більшості "пацанчиків" на вулицях"²³.

У Києві, як і по всій Україні, існує правило "fair fight", тобто "чесний бій". Це означає, що хулігани в сутичках між собою не використовують допоміжні засоби (кастети, біти, пляшки), і бійка проходить виключно врукопашну. Проте трапляються поодинокі випадки, коли правилом чесного бою дехто нехтує. Такі вчинки суворо засуджуються членами "фірми". "Краще не приносити з собою зброю, якщо навіть це буде просто палиця, адже це знижує статус вашої "фірми"²⁴. Слід зазначити, що в сусідніх країнах, наприклад, Польщі, Росії, Румунії хулігани не дотримуються цього принципу²⁵.

Обов'язковою складовою діяльності футбольних хуліганів є відвідування виїзних матчів своєї команди. Люди, які постійно супроводжують свій футбольний клуб користуються високим авторитетом як всередині їхнього угруповання, так і серед членів інших "фірм". Для виїзду лідер "фірми" намагається зібрати якомога більше людей. Як правило, хулігани їдуть за власний кошт, переважно поїздом чи автобусом. Деякі хуліганські об'єднання, як це вже зазначалося вище, підтримують добрі стосунки з офіційними фанклубами, а окремі люди навіть є їх членами. Через це фанклуб часто спонсорує поїздку фанатів на виїзний матч.

У залежності від правил кожної "фірми", до виїзду готуються по-різному. У хуліганських угрупованнях, домінуючим елементом яких є представники руху "straight edge"²⁶, суворо забороняється вживати алкоголь напередодні та під час поїздки. Один із респондентів це пояснює так: "Хіба можна бути готовим до зустрічі із суперником, якщо всю ніч "бухав" у поїзді"²⁷. Проте існують "фірми" де традиційним є попереднє "святкування" виїзду, що супроводжується вживанням алкогольних напоїв.

Прибувши до чужого міста, хулігани намагаються вести себе обережно, тримаючись гуртом. Нерідко буває, що хулігани переховуються вулицями міста до початку матчу. Це відбувається в разі, якщо їх приїхало занадто мало й вони не можуть протистояти місцевим хуліганам.

Коли відбувається гра збірної України, тоді зазвичай усі хуліганські "фірми" місцевих команд об'єднуються, щоб протистояти приїжджим. Таке об'єднання називають "capitals". "Коли йде гра збірної України, тоді всі...ну...майже всі фірми об'єднуються і, стиснувши зуби протистоять суперникам пліч опліч"²⁸.

Особливістю хуліганського руху в Києві є те, що в повсякденному житті окремі представники різних ворогуючих "фірм" нерідко товаришують між собою. За словами одного з респондентів: "Людина у "фірмі" і людина у буденному житті – різні речі. В університеті ви можете потискати один одному руки, а в сутичці бити один одному пики, це як два різних виміри"²⁹. Проте, часто трапляються випадки, коли особисті конфлікти з хуліганського життя переносяться на

повсякденне. Якщо стосунки між окремими "фірмами" сильно загострюються, починається так зване "полювання" одного угруповання на інше. "Часто сидиш удома по два тижні, бо знаєш, що як вийдеш на вулицю, то тобі хана"³⁰, зазначив один з опитаних автором представників хуліганської фірми "Blazni FC".

Представники субкультури футбольних хуліганів чимало уваги приділяють зовнішньому вигляду. Стиль одягу майже повністю запозичений від хуліганів Великобританії, основною особливістю якого є надання переваги одягу таких фірм Fred Perry, Burberry, Lonsdale, Lacoste, Polo, Ben Sherman тощо.

Верхній одяг представлений футболками, сорочками та регланами вищевказаних фірм. У поясну одязі домінують джинси. Як зазначили всі без винятку респонденти, одяг прийнято купляти на секонд-хендах. Футбольні хулігани надають перевагу спортивному взуттю, переважно світлих кольорів з пласкою підошвою, або стилізованим під військові черевики, здебільшого фірми Dr.Martens.

До аксесуарів можна віднести шарфи та кепки. Пірсинг серед хуліганів майже не поширений, через незручність під час бійки. Великою популярністю користуються татуювання.

Розглянувши різні аспекти активності футбольних хуліганів Києва, автор дійшов висновку, що спонукальним мотивом залучення молоді до цього руху не обов'язково є любов до футболу. Респонденти зазначали, що приблизно половина їхніх "колег" не цікавляться футболом, а приєдналися до руху з інших міркувань "Футбол – згуртовує, але це далеко не основне..."³¹.

Автор виділив чотири основні причини, з яких люди обрали для себе шлях футбольного хуліганства. По-перше, це спосіб втечі від буденного життя. Аналізуючи відповіді респондентів, можна стверджувати, що чимала частина київських футбольних хуліганів веде подвійне життя. Це стосується здебільшого представників руху віком 24 – 25 років. Четверо з опитаних респондентів були кваліфікованими спеціалістами й займали достатньо престижні посади, двоє з них мали власні сім'ї, але, як зазначив один із респондентів: "Крім друзів з "фірми" про нашу діяльність більше ніхто не знає"³².

По-друге, багатьох людей долучається до руху спонукали "спортивні" міркування. Участь у бійках дає їм стимул постійно підтримувати себе в добрій спортивній формі, чи навіть почати займатися яким-небудь видом спорту. "У бійках здобуваєш досвід... після цього ти впевнений, що завжди здатний постояти за себе і за своїх близьких"³³.

По-третє, чимало людей стають футбольними хуліганями, через те що їх у це середовище привели друзі або родичі. Деякий час вони перебувають у русі з цікавості, потім, знаходячи там нових товаришів, залишаються на тривалий період. Таким чином, основним для таких хуліганів є спілкування з друзями. "Мене привів брат... потім познайомився з хлопцями, з деякими сильно здружився, так і вийшло"³⁴. І, нарешті, люди приєднуються до футбольного хуліганства через можливість подолати внутрішні комплекси й проявити себе в бійках, здобуваючи авторитет серед однолітків. До цього слід додати й те, що останнім часом зовнішній стиль представників досліджуваної субкультури стає все більш модним серед молоді, що теж певною мірою впливає на популярність хуліганського руху.

Проаналізувавши особливості діяльності прихильників досліджуваної субкультури, автор дійшов висновків, що на сьогоднішній день навряд чи доцільно називати хуліганство саме "футбольним". Адже метою переважної більшості молоді, залученої до субкультури є проведення бійок між створеними нею угрупованнями для ствердження свого авторитету серед однолітків. Футбольний клуб, у даному випадку, відіграє лише символічну роль і деякою мірою слугує виправданням для хуліганів їх дій.

¹ Marsh P. Football violence and hooliganism in Europe. – Amsterdam, 1996. – 146 p.

² Алмашин В. Don't Stop. Вболівальники-Фанати-Хулігани. Історія руху прихильників ФК "Динамо Київ" у спогадах очевидців. – К., 2006. – 104 с.

³ Бримсон Д. Фанаты. – СПб., 2005. – С. 4.

⁴ Алмашин В. Вказ. праця. – С. 44.

⁵ Бримсон Д. Вказ. праця. – С. 103.

⁶ Зап. автором в грудні 2007 р. від Антонова А., 1987 р.н., футбольного хулігана "Арсеналу".

⁷ [Ел.ресурс]// Навколофутбольний портал. – Режим доступу: <http://hooligans.org.ua/>

⁸ Marsh P. Вказ. праця. – С. 55.

⁹ Бримсон Д. Футбольный хулиган 2001. – М., 2005. – С. 24.

¹⁰ Праві скінхеди – представники молодіжної субкультури, основою ідейних поглядів якої є расизм та ультранационалізм.

¹¹ Зап. автором в грудні 2007 р. від Павленко Р., 1981 р.н., футбольного хулігана "Динамо".

¹² Зап. автором в січні 2008 р. від Олексія, 1988 р.н., футбольного хулігана "Арсеналу".

¹³ Зап. автором в березні 2008р. від Кравціва К., 1985 р.н., футбольного хулігана "Арсеналу".

¹⁴ Бримсон Д. Фанати. – С. 145 – 220.

¹⁵ Зап. автором в березні 2008 р. від Яковича О., 1989 р.н., футбольного хулігана "Арсеналу".

¹⁶ Зап. автором в грудні 2007 р. від Ланкуня Г., 1982 р.н., футбольного хулігана "Динамо".

¹⁷ Зап. автором в грудні 2007 р. від Шпак О., 1987 р.н., футбольного хулігана "ЦСКА".

¹⁸ Зап. автором в березні 2008 р. від Косика Ю., 1985 р.н., футбольного хулігана "ЦСКА".

¹⁹ Бримсон Д. Футбольный хулиган 2001. – М., 2001. – С. 30.

²⁰ Алмашин В. Вказ. праця. – С. 39.

²¹ Зап. автором в січні 2008 р. від Тарташника В., 1982 р.н., футбольного хулігана "ЦСКА".

²² Зап. автором в грудні 2007 р. від Ланкуня Г., 1982 р.н., футбольного хулігана "Динамо".

²³ Зап. автором в березні 2008 р. від Кравціва К., 1985 р.н., футбольного хулігана "Арсеналу".

²⁴ Зап. автором в грудні 2007 р. від. від Волкова П., 1987 р.н., футбольного хулігана "Динамо".

²⁵ Marsh P. Вказ. праця. – С. 122.

²⁶ Від англ. "Straight Edge" – "прямий кут" або "чітка межа". Молодіжна субкультура, представники якої, зокрема, відмовляються від вживання тютюну, алкоголю, наркотиків.

²⁷ Зап. автором в березні 2008 р. від Кравціва К., 1985 р.н., футбольного хулігана "Арсеналу".

²⁸ Зап. автором в грудні 2007 р. від Хоменко І., 1987 р.н., футбольного хулігана "Динамо".

²⁹ Зап. автором в січні 2008 р. від Семеново К., 1987 р.н., футбольного хулігана "ЦСКА".

³⁰ Зап. автором в березні 2008 р. від Романа, 1985 р.н., футбольного хулігана "Арсеналу".

³¹ Зап. автором в грудні 2007 р. від від Кудренко Д., 1986 р.н., футбольного хулігана "Арсеналу".

³² Зап. автором в грудні 2007 р. від Павленко Р., 1981 р.н., футбольного хулігана "Динамо".

³³ Зап. автором в березні 2008 р. від Романа, 1985 р.н., футбольного хулігана "Арсеналу".

³⁴ Зап. автором в грудні 2007 р. від Антонова А., 1987 р.н., футбольного хулігана "Арсеналу".

В статье рассматриваются особенности норм морали и поведения представителей субкультуры футбольных хулиганов Киева. Автор выясняет причины, по которым молодежь решает вступать в ряды футбольных хулиганов.

Ключевые слова: хулиган, субкультура, околофутбол, драки, выбор.

The article describes the specific features of moral and behavior of representatives of subculture of football hooligans in Kyiv. Author analyzes the reasons why today young people join the rows of football hooligans.

Key words: hooligan, subculture, football-related, fights, choice.